

1

План

Вступ

1. Теоретична частина

1.1 Козацтво як культурно історичний феномен

1.2 Сутність і особливість козацької педагогіки

1.3 Формування в молоді козацької духовності

1.4 Виховання фізичної і психофізичної культури

1.5 Шляхи впровадження козацької педагогіки

2. Практична частина

2.1 Сценарій спортивного свята «Козацькі ігри»

2.2 Сценарій КТС «Козацький гарт»

Висновки

Список використаних джерел

Вступ

Темою своєї курсової я обрав «Виховний ідеал козака у козацькій педагогіці» саме тому, що вважаю виховання на манер козацького одним з найбільш актуальних і доцільних у теперішній час. Виховний ідеал козака - має бути саме тим ідеалом, до якого зараз повинна тягнутися молодь, відокремлюючись від нездорового і неправильного у житті. Вивчення цієї теми є актуальним тому що теперішній педагогіці бракує таких методів та прийомів, у козаків є багато чому повчитися. Об'єктом мого дослідження є виховання людини, а предметом - перспективні можливості впровадження елементів козацької педагогіки в сучасну.

Мета - дослідити роль виховного ідеалу козака в рамках козацької педагогіки.

Завдання:

досліджувати сутність козацтва як суспільний, історичний та культурний феномен;

визначити сутність та особливості козацької педагогіки;

проаналізувати в молоді процес формування козацької духовності;

обґрунтувати необхідність фізичного та психофізичного виховання; визначити

шляхи впровадження козацької педагогіки.

Метод вивчення і вирішення проблеми - критичний аналіз літературних джерел. В теоретичному плані ця розроблена тема дасть змогу ознайомитися з основами козацької педагогіки, її основними елементами, визначити роль виховного ідеалу козака в ній. З практичної точки зору тема може стати підмогою в розробці нових методик на основі козацького досвіду.

1. Теоретична частина

1.1 Козацтво як культурно-історичний феномен

Національна ідея є провідною, об'єднуючою в історичному бутті кожного народу, нації (етносу). Українська національна ідея проходить через всю педагогічну

спадщину минулих епох. Вона надихала цілі покоління освітніх діячів, педагогів на вірне служіння рідному народу. Дослідження витоків, становлення і розвитку національної системи виховання, вітчизняної педагогіки є першорядною проблемою, від розв'язання якої залежить вихід незалежної Української держави на сучасний рівень світових стандартів у галузі освіти і виховання.

Творчий підхід до історико-педагогічної спадщини нашого народу дозволяє стверджувати, що чільне місце в ній належить могутньому освітньо-виховному потенціалу, який найдоцільніше назвати українською козацькою педагогікою. Щоб розкрити її основні ознаки, необхідно насамперед з'ясувати, що таке українське козацтво як культурно-історичний феномен.

Козацький рух України був однією з найяскравіших сторінок літопису боротьби народу за політичну і державну незалежність. У тому, що ми, українці, сьогодні є народом, нацією, провідна роль належала козацтву, яке із століття в століття було єдиним і могутнім форпостом, що пильно стояв на сторожі свободи, гідності і честі України як незалежної держави. Недарма іноземці часто називали Україну «Козацькою республікою», «країною козаків», а українців - «козацькою нацією».

Вільнолюбне українське козацтво виникло на славній Запорозькій Січі, на легендарному острові Хортиця, за порогами Дніпра - Славути. У національній свідомості українців поняття Запорозької Січі зливається в єдиний духовний комплекс, подвижництво минулих поколінь. Запорозьке козацтво - гордість української нації, найвищий її зліт у своєму віковичному розвитку. Його ідейно-моральний потенціал - це ядро козацької духовності, яка є невичерпною скарбницею громадянського загартування підростаючих поколінь.

Про українське козацтво значна частина сучасної молоді має поверхове і спрощене уявлення. Насправді воно було не тільки військовим, а й соціальним, політичним, державним, педагогічним, культурно-історичним явищем. Багатогранною була діяльність козаків як звитязних воїнів, захисників сплюндрованих прав народу, вільнолюбивих громадян, політичних і державних діячів, як дбайливих господарів землі, досвідчених хліборобів, творців високого мистецтва, турботливих членів сім'ї, мудрих вихователів дітей. Багато козацьких діячів стали провідними політичними і державними постатями в історії рідного народу.

Сила, велич і могутність козацтва були настільки впливовими, що борючись у ті часи проти феодального закріпачення, гніту особистості, які приносили із собою різні загарбники, кожен українець прагнув стати козаком. Весь народ покозачувався, що свідчило про новий, вищий рівень його духовності. І лише агресивні підступи чужоземців час від часу гальмували, переривали, руйнували цей прогресивний історичний процес, який свідчив про соборність українського народу, його згуртованість у боротьбі з ворогами.

Епоха козацтва створила багатогранну, глибоку духовність, що стала гордістю і окрасою, вершиною української національної культури. Її освітньо-виховний, емоційно-естетичний потенціал ліг в основу не лише козацької, а й усієї української національної системи виховання. Козацтво було, в кращому розумінні цих понять, аристократією національного духу, високоморальною елітою своєї нації. Палкий

український патріотизм козаків був могутнім стимулом до державотворчого, вільного і незалежного життя.

Творче відродження культурно-освітніх і виховних козацьких традицій - одна з необхідних і найважливіших граней зміцнення незалежності України.[1, с. 63-67], [2, с. 424], [4, с. 98-99], [12, с. 58-60]

1.2 Сутність і особливість козацької педагогіки

Багатовіковий визвольний козацький рух покликав до життя унікальне явище не лише східнослов'янської, а й світової культури - козацьку педагогіку. Вона найтісніше пов'язана з матеріальною і духовною сферами, творцями яких було українське козацтво.

Козацька педагогіка - це частина народної педагогіки у вершинному її вияві, яка формувала в підростаючих поколіннях українців синівську вірність рідній землі, Батьківщині - незалежній Україні. Це народна виховна мудрість, що своєю головною метою ставила формування в сім'ї, школі і громадському житті козака-лицаря, мужнього громадянина з яскраво вираженою українською національною свідомістю і самосвідомістю.

Створена козаками педагогіка ввібрала в себе ідейно-моральний, емоційно-естетичний, психолого-педагогічний зміст богатырської епохи в житті наших пращурів, періоду славнозвісної Київської Русі.

Зміст, ідейно-моральний і емоційно-естетичний потенціал козацької виховної мудрості втілюють у собі національну психологію, характер, світогляд, правосвідомість, мораль та інші компоненти національної свідомості, духовності народу.

Провідні ідеї козацького руху (свобода і незалежність України, непорушність прав людини і народу, суверенність особистості, народовладдя та ін.) були найважливішими в національній системі освіти і виховання. Педагогічна мудрість козаків сприяла зміцненню української системи виховання, яка в той час досягла апогею свого розвитку. Виникали перші українські академії (Острозька - в 1576 р., Києво-Могилянська - в 1615 р.), що стали визначними центрами розвитку вищої освіти, науки і культури України, усіх східнослов'янських земель. Чимало козацьких лідерів (гетьманів, полковників, сотників, кошових отаманів та ін.) мали вищу освіту, вивчали українську народну і світову філософію, логіку, психологію, історію, риторіку, поезику, оволодівали латинською, грецькою, староєврейською, польською, німецькою та іншими мовами.

Під могутнім захистом козацьких збройних сил в Україні існували різні типи навчальних закладів. Поряд з академіями, братськими, дяківськими, церковними, монастирськими школами, колегіумами, народними професійними школами мистецтв і ремесел (кобзарства, гончарства, бортництва та ін.) працювали й козацькі, січові школи на території Січі, земель Війська Запорозького, на Гетьманщині. Основу вітчизняної системи виховання складали козацькі виховні ідеї, які були відомі далеко за межами України.

У цих навчально-виховних закладах панував волелюбний дух козацтва. Чільне місце

відводилося ідеям і засобам народної педагогіки, українознавства. Всі вихованці разом із батьками, педагогами брали активну участь у впровадженні в життя народних традицій, звичаїв і обрядів.

Як окремих напрям розвивалося фольклорне виховання, серцевиною якого були пісні, думи, легенди, перекази, балади, прислів'я, приказки про козаків, їхню героїчну боротьбу проти чужоземних загарбників - татар, турків, польської шляхти і російського самодержавства. Великий виховний вплив на дітей мали різноманітні види народного мистецтва (декоративно-вжиткове, музичне, танцювальне, вишивання тощо), що були пройняті вільнолюбним козацьким духом пізнавально-виховним потенціалом національної символіки. У навчально-виховних закладах України того часу, як і сусідньої Білорусії, зароджувалася і утверджувалася вперше в світі класно-урочна система навчання, яка за своєю якістю випереджала системи навчання багатьох країн.

Українська козацька система виховання - глибоко самобутнє явище, аналогів якій не було в усьому світі. Вона мала кілька ступенів. Передусім - дошкільне родинне виховання, яке утверджувало високий статус батьківської і материнської народної козацької педагогіки. Вже в цей період специфічною була роль батька: він цілеспрямовано займався загартуванням своїх дітей, формував у них лицарську честь і гідність, готував їх до подолання життєвих труднощів, до захисту рідної землі, вільного життя.

Другий ступінь козацького виховання найдоцільніше назвати родинно-шкільним. У козацьких, братських та інших типах шкіл найвищий статус мали родинні національні духовні і матеріальні цінності, які переростали в загальнонаціональні (заповіді волелюбних батьків і дідів, традиції, звичаї і обряди тощо) і включали в себе релігійно-моральні цінності. Потім молодь, яка прагнула знань, училася у вітчизняних колегіумах і академіях, у відомих університетах Європи, отримувала підвищену і вищу освіту. Такі молоді люди, освічені і виховані на європейському рівні, часто очолювали, як правило, національно-визвольний рух, брали активну участь у розбудові освіти, науки і культури України та інших, зокрема, слов'янських держав. У січових і козацьких школах, школах джур, а також по закінченні вищих навчальних закладів юнацтво одержувало систематичне фізичне, психофізичне, моральне, естетичне і трудове загартування, національно-патріотичну підготовку, спортивно-військовий вишкіл.

Характерною особливістю козацького родинного виховання був його високий рівень, який забезпечував ідеї та засоби козацької духовності, народної педагогіки, багатющі національні традиції, звичаї та обряди, здобутки християнської моралі. У козацьких сім'ях панував культ Батька і Матері, Бабусі і Дідуся, Роду і Народу.

Козацька педагогіка дає самобутнє трактування статусу і ролі насамперед батька в навчанні і вихованні дітей. Батько - це захисник сім'ї, роду, творець історії, державності. У козацькому фольклорі, педагогіці він символізує для дитини високий і незаперечний взірець стійкості, мужності і відваги, непорушний авторитет у ставленні до родини, громадських справ, потреб народу.

В часи національно-визвольних змагань слово і позиція батька - це поклик століть,

голос совісті предків, від яких естафета вільного життя передається його синам і онукам. Козацька сімейна педагогіка так виховує дітей, що вони в словах, справах і вчинках батька відчувають і сприймають як святу «золоту нитку історії», переривати яку - найтяжчий злочин, гріх. Численні засоби козацької педагогіки, що відображають історичні факти і згустки духовності народу, настільки розвивають ідеальну сферу особистості (відчуття, сприймання, уяву, інтуїцію, підсвідомість та інші резерви пізнавального апарату людини), що вона завжди відчуває, бачить перед собою образ Батька як символ предків, як символ свого життя і совісті. Така специфічна особливість духовного життя козаків зафіксована в історичних фактах, народній мудрості, художній літературі.

Батько формував у сина твердість, витривалість, вміння долати будь-які життєві труднощі, незламність, цілеспрямовано загартовував його тіло, виховував мужній характер, лицарські якості.

Козацька сім'я відзначалася глибоким демократизмом, рівноправністю чоловіка і жінки, духовними традиціями. Керуючись лицарськими чеснотами, чоловік, як правило, робив поступки дружині в розв'язанні багатьох сімейно-побутових питань, створював їй психологічний комфорт. Це благодійно впливало на виховання дітей, хлопчиків і дівчаток. Усвідомлення матір'ю необхідності захисту України від чужоземних загарбників, виживання в тяжких, нерідко екстремальних умовах (під час визвольної війни, повстання, проживання в прикордонній смузі та ін.) обумовлювало те, що вона виробляла у своїх синів мужність, твердість і рішучість, інші вольові якості характеру. Виховуючи на козацькому фольклорі, вона не лише співала відомі пісні про козаків, їхні бойові походи, а й творила нові, якими переливала в душі дітей глибину своїх почуттів, мук і страждань, віру і надію на щасливе життя.

Січові школи реалізували право особистості на навчання, задовольняли як культурні, духовні, так і військово-оборонні потреби козацтва. Тут вихованці оволодівали читанням, письмом, хорovým співом та музикою. Їх привчали до національного способу життя і поведінки, оборонно-військової справи.

По закінченні січової школи найдібніші хлопці вступали, як правило, до Києво-Могилянської академії. Частина випускників працювала церковнослужителями і вчителями в козацьких школах. Ще інші залишалися у своїх куренях, продовжували вдосконалювати бойове мистецтво. З них виростали загартовані й мужні воїни. Козацькі школи діяли у полкових ті сотенних містах і містечках України. Вони мали загальноосвітній характер. Юні козачата оволодівали знаннями про отчий край, героїчну минувшину, події політичного і державного життя України. Тут здійснювалися розумове, моральне, естетичне, військово-спортивне та інші види виховання. Учні успішно опановували різними галузями народних знань - медициною, астрономією, метеорологією та ін.

Відомий історик О.М. Апанович твердить, що після козацької Ради 1736 року і до кінця існування Запорозької Січі «в межах Вольностей Війська Запорозького нараховувалося 44 церкви, 13 каплиць, 2 скити... у 53 поселеннях та урочищах». Характерно, що при «кожному з цих поселень існували козацькі школи». Історик

І.Ф.Павловський у праці «Походження школи в старій Малоросії і причини їх знищення» зазначав, що в 1740-1746 роках у семи полках Лівобережної України, де було 35 міст і містечок, 998 сіл і слобод, діяло 886 шкіл. Знаменний історичний факт: на землях Вольностей Війська Запорозького церкви, школи і шпиталі існували майже в кожному населеному пункті і виникали одночасно з їхнім заснуванням. Це свідчить про високий освітній і культурний рівень козацтва.

Факти свідчать про активну підтримку з боку Української держави, її управлінських структур, козацької старшини, діяльності козацьких шкіл, і про їхній високий статус у тогочасному суспільстві. Так. У ХУІІ столітті Лубенський полковник І. Кулябка розробив проект розвитку козацьких шкіл України. Цей проект був схвалений гетьманом і рекомендований іншим полковникам, щоб такому «прикладу слідували і чекали за це підвищення від вищого уряду... похвали і нагород».

Козацькій педагогіці було притаманне родинно-шкільне виховання як вияв глибокої єдності впливу на особистість найважливіших соціально-педагогічних факторів - сім'ї і школи при збереженні пріоритетності у вихованні батьків, родинного оточення. Це, у свою чергу, сприяло зміцненню сім'ї, підвищенню відповідальності батьків перед громадою, державою за виховання своїх дітей і авторитету серед учнів, представників громадськості і державних органів.

Козацькою педагогікою послуговувалися не лише в родинному вихованні і навчально-виховних закладах. Її принципи, ідеї впливали на формування громадської думки, характеру всього народу. В цьому зв'язку можна говорити про соціальну козацьку педагогіку: формування особистості здійснювалося під впливом багатьох соціальних факторів (культурних, економічних, етнографічних, моральних, естетичних тощо). У козацькі часи нашому народові був притаманний високий рівень моральності, духовності, народних знань, національних традицій і звичаїв. Це дає підстави стверджувати, що культурність, вихованість і значною мірою освіченість були невід'ємними складниками національного способу життя. Адаже до критеріїв культурності і моральності, вихованості й освіченості належить не лише наявність навчально-виховних закладів, а й високий рівень народних знань (народної астрономії, медицини, агрономії, метеорології, кулінарії тощо), народної естетики, мистецтва, моралі.

Різноманітні знання, в тому числі й педагогічні, поширювали також мандрівні дяки - вчителі, філософи, артисти, кобзарі, лірники, майстри козацьких видів єдиноборств та забав.

Виховні функції козацької педагогіки реалізувалися в процесі формування чисельних козацьких об'єднань - побратимств, братств, товариств, гуртів та інших громад. Такі об'єднання відображали і захищали потреби, інтереси, права як окремої особистості, так і групи людей, усього народу. Багатообіцяючими для сучасної теорії і практики виховання є пізнання «секретів» формування вірності і відданості, аж до саможертви козаків, що браталися між собою. Ризикуючи власним життям, козаки часто визволяли своїх рідних, побратимів, друзів із турецько-татарської неволі, ішли один за одного на муки, торттури. В іноземців викликали подив незламна дружба козаків, нехтування ними небезпекою, готовність здобути волю іншим людям за

рахунок власного життя. Пізнання сучасними педагогами психологічних, моральних, світоглядних механізмів героїчних вчинків козаків допоможе творчо відроджувати лицарську педагогіку.

Козацька педагогіка була найтісніше зв'язана з гуманістичними традиціями, ідеями самоврядування і виборності, будівництва самостійної Української держави. Тільки країна з великим історичним досвідом розвитку освіти і виховання, захисту прав і свобод особистості, всього народу могла породити таке незвичайне явище, як Конституція Пилипа Орлика (1710 рік). Вона - унікальний феномен європейської і світової політичної, державної і правозахисної думки.

У центрі козацької педагогіки - ідеал вільної і незламної в своїх прагненнях до свободи людини, яка на вітчизняних традиціях громадського, політичного життя розвиває рідну культуру й економіку, будує незалежну державу. Козацька виховна мудрість плекає обумовлений конкретно-історичними обставинами тип українця, який свято береже традиційні родинні і загальнонаціональні цінності. У багатогранній народній творчості опоетизовано ідеал козака-хлібороба, власника землі, її дбайливого господаря. У часи чужоземної загрози народ творив ідеал козака-воїна, витязя нескореного духу, честі і звитяги: легендарного козака Мамаю, портрети якого в ті часи були чи не в кожній українській хаті, першого прославленого керівника запорожців Дмитра Вишневецького (Байдю), оспіваного в піснях Морозенка та інших. Беручи з них приклад, юнаки виростили стійкими патріотами, подвижниками. Велике виховне значення має матеріал про історичні постаті козаків, їхнє життя і боротьбу за свободу народу, незалежність України, а також про цілі козацькі династії, роди - Дорошенків, Наливайків, Тупталів та ін.

Ідеї і засоби козацької педагогіки найтісніше пов'язані з системами освіти і виховання європейських народів. [5, с.657], [10, с.252-258]

1.3 Формування в молоді козацької духовності

Козацтво утверджувало новий, вдосконалений суспільний устрій, який поглиблював ім. збагачував традиційний спосіб життя українського народу. Керуючись віковичною народною мудрістю, козаки розуміли, що чисті і незамулені національні джерела знань - це могутня і непоборна сила в боротьбі за права і вольності. Ідея волі була найулюбленішою і найпоширенішою серед них. Відстоювання своєї волі, свободи народу потребували знань як найважливішого засобу вистояти в нерівній боротьбі. Г. Боплан так характеризував козаків: «Вони кмітливі і проникливі, дотепні й надзвичайно щедрі, не побиваються за великим багатством, зате дуже люблять свободу, без якої не уявляють собі життя».

Під захистом козацьких збройних сил виникали численні національні організації, громади та інші осередки, зокрема братства, які в процесі захисту самобутнього інтелектуального життя України перетворювалися в освітньо-духовні форпости, центри розвитку науки і культури.

Бурхливо розвивалася багатогранна народна творчість. Відкривалися друкарні, які започаткували могутню традицію книгодрукування рідною мовою. Козацька доба в розвитку національної системи виховання дала світові блискучу плеяду вчених,

культурних діячів, педагогів, авторів перших вітчизняних підручників: С. Оріховського, І. Гізеля (Кисіль), Герасима і Мелетія Смотрицьких, Ф. Прокоповича, Л. Зизанія, С. Яворського, Г. Сковороду та ін.

Козацька духовність розвивалася на основі багатогранних національних традицій, християнської віри, яку козаки шанували і використовували її об'єднуючі й миротворчі засади в інтересах самостійності, соборності України. Бог у їхній свідомості оберігав незалежну Україну, надавав їм духовних сил у боротьбі з численними ворогами. Як і весь український народ, козацтво збагачувало християнську мораль своїми глибоко гуманними традиціями, звичаями і обрядами, що мали високий статус писаних і неписаних законів. Об'єднані національно-визвольними ідеями, високими народними цілями та ідеалами, вони постійно зміцнювали козацькі ряди. Козацькі об'єднання вражали багатьох іноземців згуртованістю, здруженістю, одностайною волею до перемоги, бойовою звитягою, а в разі необхідності задля свободи України і життя своїх побратимів - жертвоністю. Будучи найтипівішими представниками українського народу, козаки виробили власну духовність, яка стала гордістю національного менталітету, його найвищою вершиною. Такими компонентами духовності є козацька ідеологія, козацька філософія, козацька мораль і етика, козацький світогляд, козацький характер та ін. Оволодіваючи козацькою духовністю, підростаючі покоління української молоді заперечували рабську психологію, втрату людиною самостійності й гідності, слабодухість, пасивність, невіру в свої сили, політичне прислужництво. В духовному житті молоді козацька педагогіка відводила особливу роль лицарській честі і лицарській звитязі - своєрідним кодексам якостей високо благородної особистості. Кожен молодий козак прагнув розвивати в собі ці шляхетні якості, які понині не втрачають значного виховного потенціалу.

Неписані закони кодексу лицарської честі передбачали:

- любов до батьків, рідної мови, вірність у коханні, дружбі, побратимстві, ставленні до Батьківщини - України;
 - готовність захищати слабших, турбуватися про молодших, зокрема дітей;
 - шляхетне ставлення до дівчини, жінки, бабусі;
 - непохитна вірність ідеям, принципам народної моралі, духовності (правдивість і справедливість, працьовитість і скромність тощо);
 - відстоювання повної свободи і незалежності особистості, народу, держави;
 - турбота про розвиток національних традицій, звичаїв і обрядів, бережливе ставлення до рідної природи, землі;
 - прагнення робити пожертвування на будівництво храмів, навчально-виховних і культурних закладів;
 - цілеспрямований розвиток власних фізичних і духовних сил, волі, можливостей свого організму;
 - уміння скрізь і всюди поступати благородно, шляхетно, виявляти інші чесноти.
- Крім того, із століття в століття козацька педагогіка формувала в молоді й такі героїчні якості, що склали кодекс лицарської звитязі:
- готовність боротися до загибелі за волю, віру, честь і славу України;

- нехтувати небезпекою, коли справа торкається життя друзів, побратимів, Матері-України;
- ненависть до ворогів, прагнення звільнити рідний край від чужих зайд-завойовників;
- героїзм, подвижництво у праці і в бою тощо.

Водночас козаки були глибоко милосердними. Вони чуйно ставилися до інших людей, ділили з ними радість і горе. [11, с. 450], [12, с. 58-60], [20, с. 219-223]

1.4 Виховання фізичної і психофізичної культури

Козацьке загартування тіла і духу своїми коренями сягає часів праукраїнської історії. Цілісна система козацького тіло виховання викристалізувалася і досягла найвищого ступеня розвитку саме в запорозьких козаків.

Свій етногенез козаки вели від предків, яких представники зарубіжної історіографії називали по-різному (анти, скіфи, руси та ін.). Як писав історик Прокопій Кесарійський про антів, «усі ці люди високі на зріст і надзвичайно сильні». Ведучи свій родовід від пращурів-богатирів, козаки прагнули розвинути в собі богатырську силу і дух, у чому домагалися вражаючих успіхів.

Козаки та їх предки проявляли міцний фізичний гарт, високу техніку самооборони в таких ризикованих, сповнених відвагою і мужністю видах діяльності, як лови. Вони сміливо йшли із списом чи рогатиною на ведмедя, ставали на «пру» в лісових пущах з буй-турами, приборкували диких коней тощо.

В умовах незгасаючих воєн, збереження власного етносу, виживання в надзвичайно складних життєвих обставинах, у змаганнях із стихійними силами природи гартувалися дух і тіло козаків. Суворий час вимагав і суворої, нерідко залізної дисципліни в процесі бойової підготовки молоді, формування в неї готовності захищати рідну землю. Відтак складалася спеціальна система фізичного і психофізичного загартування підлітків та юнаків, що поступово набирали рельєфних і чітких форм.

Ще в епоху Київської Русі дітей з семи років навчали стрільбі з лука, володіння списом і арканом, їзді верхи, а з 12 років - справжнім «військовим хитрощам», тобто мистецтву бою.

Традиції фізичного та психофізичного загартування підростаючих поколінь продовжувалися в козацьку епоху. Загартовуючи себе і готуючи свій організм до складних випробувань долі, козаки влітку спали проти зоряного неба, уявою і думкою ширяли в невідомі світи, прагнули проникнути в таємниці Космосу. Вони ґрунтовно знали народну медицину, її рецепти, які забезпечували міцне здоров'я, повноцінне довголіття. Г. Боплан писав: «маючи міцне здоров'я, козаки майже не знають хвороб».

Відомо, що в січових і козацьких школах перехід з одного класу в інший, від букваря до часослова, потім - до псалтиря і т. д. супроводжувався народними дитячими забавами, іграми, різноманітними фізичними вправами. Дослідник С. Сірополко пише, що в цих школах хлопчиків учили «Богу добре молитися, на коні реп'яхом сидіти, шаблю рубати і відбиватися, з рушниці гострозоро стріляти й списом добре

колотися». Важливе місце відводилося також формуванню в учнів умінь плавати, веслувати, керувати човном, переховуватися від ворога під водою (за допомогою очеретини) та ін. Все це підносило дух учнів, насаджувало їх оптимізмом, вірою у свої сили, можливості.

Як і бувале козацтво, молодь на свята народного календаря, у процесі народних ігор змагалися на силу, спритність і прудкість, винахідливість, точність попадання в ціль тощо. Традиційними були змагання на конях (скачки, перегони та ін.). Козаки любили своїх витривалих і прудконогих коней, це закріплено у теплих зверненнях до своїх чотириногих друзів («brate мій», «товаришу мій»), у прислів'ях («козак без коня - не козак» тощо).

Козацька молодь систематично розвивала свої природні задатки, вдосконалювала тіло й душу в іграх, танках, хороводах, різних видах змагань і боротьби. Підлітки і юнаки охоче брали приклад з дорослих, які відчували психологічний комфорт завдяки тому, що однаковою мірою турбувалися про свій інтелектуальний, моральний, духовний і фізичний розвиток. Це створювало в них настрої внутрішнього задоволення, хорошого самопочуття, сприяло єдності слова і діла, думки і вчинку, гармонії душі й тіла.

Існувала ціла система відбору і вишколу молодих людей для козацької служби. Досвідчені козаки, козацька старшина уважно і прискіпливо, з відповідальністю перевіряли загартованість і витривалість новобранців на спеку й холод, дощ і сніг, брак одягу, їжі тощо. Для тих, хто хотів бути козаком, ставилися вимоги - бути сильною, вольовою, вільною і мужньою людиною, володіти українською мовою, присягнути на вірність Україні, сповідати християнську віру. Є наукові відомості, що новобранців-козаків піддавали певним випробуванням.

Козаки створили спеціальні фізичні і психофізичні вправи, що становили цілу систему, спрямовану на самопізнання і саморозвиток, своє тілесне, психофізичне і моральне вдосконалення.

Всебічно фізично розвинені, козаки блискуче володіли в бою не лише різними видами зброї (рушницею, мушкетом, шаблею, списом, арканом та ін.), а й своїм тілом. Так, вінницький полковник Іван Богун заслужено вважався кращим фехтувальником Європи: він по-лицарськи бився двома шаблями в руках, перемагаючи в боях одразу кількох нападників.

У багатьох країнах Європи й Азії славилася високе мистецтво козаків вести наступальні й оборонні бої, створювати неприступні для ворога табори, споруди з дерева і землі, каміння, рити шанці та ін. Козаки мистецьки володіли всіма видами зброї, вогнепальної і холодної. Іноземці свідчили, що під час тренувань із стрільби козаки «кулею гасять свічку». На території Хортиці, Запорозьких Січей (їх було 8), у козацьких таборах та інших місцях постійно діяли справжні козацькі школи по навчанню молодих бійців, селян з метою захистити себе, рідну землю від чужоземних загарбників.

Велике пізнавальне й виховне значення, зокрема для сучасної молоді, має опанування нею мистецтвом єдиноборств, яких було кілька систем. Найвідоміша лягла в основу козацького танцю гопак. У запальному і пристрасному, завихреному і

відчайдушному із складними фізичними, навіть карколомними прийомами в гопаку і сьогодні помітна першооснова - бойовитість духу, віра у власні сили, порив до життя, напруження своїх духовних і фізичних сил, наступальність і оборонний характер дій та торжество перемоги. Психофізичний та історико-етнографічний «розріз», аналіз гопака переконує в тому, що всі збережені на сьогодні його елементи - складні акробатичні вправи, багато ударів ногами і руками - були складовими самозахисту наших предків у боротьбі з ворогами.

У сучасному вигляді гопак втілює в собі численні специфічні прийоми, наприклад, «повзунці», «голубці», «тинки», «пістоль», «розніжка», «шулик» тощо, реалізація яких вимагає гнучкості всіх частин тіла, блискавичної реакції.

Цілі покоління нашого народу оволоділи й іншою системою козацької боротьби - гой док. Вона була призначена в основному для розвідників - пластунів. За цією системою боєць «приклеювався» до суперника», повторював всі його рухи, а в разі помилки (через розгубленість, необачність, страх, відчай тощо) нападав на нього, брав у полон чи знешкоджував. Цікаво, що арсенал прийомів цього виду єдиноборств дозволяв козакові битися вночі з кількома своїми противниками.

Ще дуже мало ми знаємо про козацьку систему боротьби «спас». Вона мала не атакуючий, а суто оборонний характер. Для неї характерне філігранне, скрупульозне відпрацювання блокування дій супротивника.

Козаки боролися також навкулачки, «на ремнях», «навхрест», «на палицях» тощо. Оволодіння технікою цих видів боротьби і моральними принципами під час тренувань і змагань було злито в одне ціле, що забезпечувало комплексний вплив на особистість.

Значний виховний, пізнавальний потенціал мав цілий пласт культури наших предків, який дістав назву козацьке характерництво. Боротьба характерників із ворогом вважалася вершиною козацьких бойових мистецтв (вона ще відома під назвою «володар ночі»). У народній пам'яті цей вид боротьби овіяний нев'янучою славою, ореолом легендарності. Деякі козаки настільки розвивали свої внутрішні сили, можливості, досягали незвичайних успіхів у розвитку своїх здібностей, що багато сучасників були переконані в тому, що в них «вселялися» якісь надприродні сили. Таку свою силу й енергію козаки застосували в разі потреби у боротьбі з ворогами. Вони володіли уміннями, які в наш час демонструють, наприклад, екстрасенси. Були чаклуни, які, знайшовши певні прийоми розвитку своєї ідеальної сфери впливу на психіку ворога, «задаровували», «заворожували» його, вивідували в нього військові таємниці тощо.

Характерники вмели залякати ворога, навіювали йому інформацію про свою силу і непереможність, про те, що їх не бере ні куля, ні шабля, ні вогонь, ні вода. Вороги нерідко вірили, що козаки могли брати голими руками розпечені ядра, обминати кулі тощо. Такі козаки могли проникати непоміченими у ворожій табір, наробити там лиха і живісінькими та неушкодженими повернутися до своїх.

Появилась також інформація про те, що козаки спеціальними вправами досягали неймовірного ефекту, коли «тіло грає» (в такому разі больові удари супротивника не відчувалися). Такі козаки миттєво концентрували внутрішню енергію в ту частину

свого тіла, куди спрямовувався удар нападника. Подібні явища притаманні і східним системам боротьби, наприклад, мистецтву тибетських ченців катеда і «школи залізної сорочки» в кунг-фу та карате. Ці дивовижні факти визнає сучасна наука, хоч переконливе їхнє пояснення і обґрунтування належить майбутньому.

Постійно займаючись самовдосконаленням, козаки, зокрема, оволодівали специфічними дихальними вправами, доводячи, подібно до йогів, справді невичерпні можливості людського організму. Академік Д.І. Яворницький писав, що серед козаків були справжні велети тілом і духом і що «серед інших богатирів жив Васюринський козарлюга», який «тільки дихне, як від того подиху людина падала з ніг, а коли руйнували Січ, то там був такий силач, що одним подихом міг убити людину». Таке явище дослідники підтверджують у китайських циган, японських кіко, секрет сили яких у «роботі з внутрішньою енергією через дихальні вправи».

Підкреслимо, що всі види козацької боротьби у процесі тренувань, оволодіння майстерністю єдиноборств ґрунтувалися на правилах і принципах народної моралі, етики. Порушення їх вважалося неприпустимим і мало тяжкі наслідки для тих, хто нехтував козацькими законами життя, їхніми традиціями і звичаями.

Тілесне і психофізичне загартування козаків було складовою частиною комплексної і цілісної системи ідейно-морального, емоційно-естетичного і військово-спортивного виховання. Чимало компонентів цієї системи на сьогодні забуто, невідомо. Вчених народознавчих і людинознавчих наук, практиків-ентузіастів чекає важливе завдання - за кодом, закладеним у відомих нам козацьких комплексах вправ, тренувань, змагань, видах боротьби, відтворити всю козацьку гімнастику, динаміку форм, структуру рухів, а також інші невідомі сьогодні компоненти цілісної системи вдосконалення і самовдосконалення.

Висока ефективність дії козацької педагогіки, втілення нею найвищих досягнень національної педагогічної спадщини забезпечує глибоку і всебічну етнізацію підростаючого покоління. Пізнавально-виховний потенціал козацької педагогіки сприяє створенню таких соціальних ситуацій, умов, які найбільше відповідають сутності генофонду української нації. [6, с. 14-19], [17, с. 22-27], [9, с. 360]

1.5 Шляхи впровадження козацької педагогіки

Сьогодні в багатьох регіонах України почалося активне відродження козацьких виховних традицій. Знаменно, що водночас із цим, у 1991 році, з'явилася ідея створення всеукраїнських дитячих і юнацьких організацій, які б розгортали свою діяльність на багатогранних козацьких традиціях. Вони (гурти, загони та інші об'єднання) вже діють у ряді шкіл, і це відроджене явище розгортається вшир і вглиб. У своїй діяльності молодіжні козацькі осередки керуються національною ідеологією, філософією, світоглядом та іншими складовими духовності.

Одним з найперших кроків у справі реалізації ідей і засобів козацької педагогіки має бути поширення знань серед учнів про козацький національно-визвольний рух, про заслуги козаків у боротьбі з чужоземними загарбниками. У цій справі допоможуть фольклорні джерела, історичні документи, зокрема козацькі літописи, наукові праці про героїку козащини М. Костомарова, В. Антоновича, М. Грушевського, М. Аркаса, Д.

Яворницького, Д. Дорошенка, І. Огієнка, І. Крип'якевича, О. Апанович, художні твори Т. Шевченка, П. Куліша, Б. Грінченка, А. Чайковського, О. Олесья, Б. Лепкого, поетів В. Симоненка, Л. Костенко, І. Драча, Д. Павличка та ін.

Фундаментальний напрямок роботи - дослідження кожним юним козаком, гуртами, загонами славної Істрії українського козацтва - від його зародження до зміцнення в епоху П. Сагайдачного, Б. Хмельницького, І. Мазепи. Величезний виховний потенціал має вивчення героїчного життя, подвижницької діяльності, високого військового мистецтва гетьманів, кошових отаманів, керівників повстань - С. Наливайка, І. Сірка, Т. Федорович, І. Богун, М. Кривоноса, І. Мазепи, П. Калнишевського, І. Гонти, М. Залізняка та ін. У кожному регіоні України, в кожній школі доцільно скласти свої конкретні програми вивчення козацького визвольного руху, козацького краєзнавства.

Як свідчить перший досвід, учні залюбки вивчають історію Запорозької Січі. Значний інтерес викликають відомості про те, що в межах сучасних запорізької, Дніпропетровської і Херсонської областей було вісім Січей, що відносяться до ХУІ-ХУІІ ст. На сьогодні збереглися місця розташування Запорозької, Кам'янської і Олешківської Січей, а інші п'ять (Базавлуцька, Микитинська, Покровська, Томаківська і Чортомлицька) опинилися в роки тоталітаризму на дні Каховського моря. Відроджуючи козацькі традиції і звичаї, важливо, щоб учні передусім успішно оволодівали історією народовладдя, становлення і розвитку республіканських структур влади, адміністративно-військового ладу, на диво демократичного і гуманістичного управління, законодавства, тобто української козацької державності. У процесі такої роботи в підлітків і юнаків формується національна свідомість і самосвідомість, вони оволодівають поняттями українознавства, народознавства, людинознавства, козакознавства, козацькими науками і мистецтвом, характерництвом, козацькою психологією тощо. Зміст цих понять, що відображає забуті материки національної духовності, сприяє тому, що в кожного учня глибшає душа, ширшає виднокіл, відступає далі обрій незвіданого, підвищується морально-етичний рівень, формується палкий патріотизм, світогляд громадянина незалежної України.

Один із головних напрямів втілення в життя козацької педагогіки - дослідження і практичне відродження військово-спортивного мистецтва наших предків. Сучасних учнів захоплює військова стратегія і тактика козаків. Їхнє озброєння, майстерність у будівництві фортець, стаціонарних і рухомих (пересувних) військових таборів тощо. Доцільно, щоб вони практично вивчали й опановували козацькими військово-патріотичними видами спорту: верховою їздою, стрільбою з лука, володінням списом, шаблею та іншими видами козацької зброї, плаванням, подоланням природних перешкод, кермуванням човном, різними видами боротьби. При цьому, звичайно, необхідно максимально дотримуватися вимог і норм безпеки. Відродження традицій фізичного загартування козаків забезпечить зміцнення здоров'я дітей, значною мірою підірване трагічними наслідками чорнобильської катастрофи, екологічною кризою.

На високий теоретичний і практичний рівень треба поставити пізнання і

відродження традицій козаків як мудрих хліборобів, умілих орачів, господарів землі, зберігачів і примножувачів рукотворних скарбів рідного краю, його природних багатств. Учні середніх і старших класів, випускники шкіл разом із батьками, родичами, односельцями, краянами можуть прилучатися до організації і ведення фермерських господарств. Оволодіння господарською винахідливістю, кмітливістю, творчою ініціативою, підприємливістю, діловитістю козаків. Необхідно всіляко стимулювати самостійну, чесну трудову діяльність учнів у таких господарствах, створення ними госпрозрахункових трудових об'єднань, майстерень, кооперативів, асоціацій, організацію взірцевих молодіжно-козацьких господарств різного профілю. Не варто забувати, що козаки були чудовими городниками і садівниками, скотарями і пасічниками, займалися рибальством і мисливством, розводили породистих свійських тварин - овець, коней.

Потребують практичного відродження козацькі мистецькі традиції кобзарства, лірництва, гуртового співу, танцю, дотепного влучного слова, різьбярства, іконопису, а також ремесел і промислів - бондарства, гончарства, ковальства, лимарства, чинбарства, стельмахування тощо. З цією метою доцільно організовувати різноманітні мистецько-трудова об'єднання, майстерні, залучати на допомогу учням народних майстрів, спеціалістів. При цьому важливо, щоб кожен юний козак сам міг виготовити екіпіровку - козацький одяг, прапор, хоругви, іншу символіку та відзнаки (булаву, пернач, сувенірні шаблі).

На особливу увагу заслуговують вивчення і застосування на практиці козацьких знань - народної медицини, астрономії, агрономії, метеорології, кулінарії, а також пізнання ними сутності й особливостей козацької ідеології, філософії, світогляду, моралі, етики, характеру, правосвідомості як вищих виявів українського національного духу.

Козацька педагогіка передбачає проведення індивідуальної, групової і масової культурно-просвітньої роботи, спрямованої на те, щоб кожен учень - член козацького осередку систематично займався самопізнанням і саморегулюванням, розвивав свої здібності й можливості на радість і користь собі, людям, Україні.

Поряд із відродженням таких організацій, як «Пласт», «Сокіл», «Січ» народжуються і міцніють дитячі та юнацькі об'єднання суто козацького характеру, зокрема «Джура».

Педагоги-ентузіасти створили як зразки - орієнтири програму і статут цієї організації. В них викладені основні напрями і форми діяльності, організаційні засади, права й обов'язки її членів. Ті, хто прагне відродити дитячий рух на козацьких традиціях, можуть взяти ці матеріали за основу своєї діяльності.

Уже в ряді шкіл (Київські №№127, 191 імені П.Г. Тичини, 227, Кіровоградська №21, Адамівська Білгород-Дністровського району на Одещині та ін.) набуто першого досвіду роботи в цьому напрямі. Тут проводяться посвята учнів у козачата, фестивалі козацької пісні і танцю, змагання з козацьких видів спорту, ігри і забави, створюються підліткові та юнацькі гурти, загони, товариства.

Так, у згаданій 127-й школі діє ґрунтовна програма «Народознавство», що передбачає також впровадження в навчально-виховний процес школи та родини ідей і засобів козацької педагогіки. У школі оформлений кабінет народної педагогіки, матеріали

якого відображають зміст, структуру і спрямованість козацьких виховних традицій і звичаїв. Із 1990 року в школі викладається інтегрований курс «Запорозьке козацтво», введений за рахунок годин шкільного компоненту.

Улюбленим осередком учнів став шкільний музей Києво-Могилянської академії. На його базі вивчається факультативний курс «Києво-Могилянська академія». Учні дізнаються, що волелюбна козацька духовність визначала ідейно-моральну спрямованість багатогранної діяльності цього першого прославленого вузу на території східних слов'ян. Працюють також «Кобзарська школа» та етнографічно-фольклорний ансамбль «Мальви».

Учні 21-ї школи м. Кіровограда об'єдналися в товариство, яке називається Старобалашівською паланкою. У класах діють гурти, братства юних козаків. Вони систематично вивчають багатогранне життя та діяльність лицарів духу. Тут уперше в Україні народився ритуал посвяти учнів у козачата. Цей ритуал в емоційному ключі проводиться в залі козацької слави. Юні козаки-дев'ятикласники ознайомлюються з курсом української етнопедагогіки, а випускники одинадцятого класу вивчають козацьку педагогіку. Традиційними стали вечори козацьких забав, веселі старту, зустрічі з козаками місцевої Бугогардівської паланки та ін. Школа стала місцем проведення першого на Кіровоградщині зльоту пошукових загонів, які включилися в експедицію «Козацькими шляхами».

Частішають міжнародні зустрічі юних козаків і членів дорослих козацьких організацій. Так, у березні 1992 року в Краснодарі відбувся міжнародний фестиваль козацької думи і пісні на якому були представники київського клубу «Родина» разом із президентом клубу В. Хитруком. Крім господарів і киян, у фестивалі взяли участь творчі колективи з Волгограда, Новосибірська, інших міст, а минулого року туди приїжджав хор хлопчиків із Вологди. Виявилося, що всі вони ведуть свій родовід із Запорозької Січі.

У багатьох країнах світу існують козацькі організації для дорослих і дітей, які прагнуть налагодити тісні творчі контакти з аналогічними об'єднаннями материкової України. Так, на початку 1992 року до Генеральної Канцелярії Українського Козацтва надійшов лист із Канади: «Українське Вільне Козацтво в діаспорі на чолі з кошовим Отаманом Генеральним Значковим Валентином Різником, відчуваємося частиною складу козацтва в Україні. Ми є ці Українські Вільні Козаки, які чесно несли, несуть і будуть нести Прапор Українського Козацтва з 1917 року. Нашим завданням є налагодити контакти з козацтвом в Україні, обмінятися думками, спільно продовжувати працю, почату нашими предками, і донести славний козацький Прапор до Золотоверхого Києва». Дружні зв'язки з козацькими молодіжними організаціями України встановлюють товариство «Козак Байда» (Канада), інші об'єднання з багатьох країн.

Отже, потреба реалізації козацької педагогіки, організація дієздатних молодіжних козацьких об'єднань, виховання стійких і мужніх захисників незалежної України викликана як внутрішніми, так і зовнішніми обставинами. Тому виникає потреба створити науково-методичний центр, який би розробляв навчальні плани, програми, методичні рекомендації з проблем реалізації козацької педагогіки як на уроках, так і

в поза навчальний час, координував би зв'язки з козацькими об'єднаннями інших країн.

Творчо продовжуючи в сучасних умовах козацькі традиції і звичаї, молодь України виростатиме фізично здоровою, морально чистою і духовно багатою, відданою національним інтересам і загальнолюдським цінностям.[15, с. 24-25], [18, с. 150], [19, с. 65-67]

козацький педагогіка психофізичний духовність

2. Практична частина

У цій частині курсової роботи я б хотів запропонувати два способи впровадження ідеалів козацької педагогіки на уроках у школі. Перший - сценарій спортивного свята, другий - сценарій для колективної творчої справи.

2.1 Сценарій спортивного свята «Козацькі ігри»

До спортивного залу під звуки "Козацького маршу" входять учасники змагань - команди.

Ведучий 1

Добрий день вам, люди добрі,
щиро просим до господи!

Раді вас у нас вітати,
щастя та добра бажати!

Ведучий 2

Сьогодні свято, конкурс нині,
сьогодні все козацтво тут.

І в цьому залі радість лине,
козацькі ігри всіх нас ждуть.

Доброго дня, шановна громадо! Добрий день вам, діти славетної землі!

З давніх-давен людям відомо: «Дерево життя -- це гілочка, на якій ростуть три листочки. Перший листочок -- символ минулого, другий -- сучасного, третій -- майбутнього».

Ведучий 3

Ми роду козацького діти,
ми любимо сонце і квіти,
і сонце нам шле свій привіт.

Ми роду козацького діти,
землі української цвіт.

Ведучий 4.

Хай, добрі люди, вам щастя буде.
Хай буде доля на все роздолля.

А до того -- літ пребагато на добро і згоду!

Хай не буде переводу козацькому роду!

Ведучий 5

Козаки -- це вільні люди!

Козаки -- безстрашні люди!

Козаки -- борці за волю!

За народу кращу долю.

Козак -- це людина чесна і смілива,

Найдорожча йому -- Батьківщина!

Козак -- слабому захисник,

Цінити побратимство звик.

(співають народну українську пісню)

Команди шикуються для козацької переклички та проведення змагань.

Ведучий 1

Увага! Починаються змагання козаків у силі, спритності та швидкості!!! Козак - слабкому захисник! Цінувати силу звик!!!

Звучить "Козацький марш"

Конкурс «Слава не поляже, а про себе розкаже»

(Привітання команд)

1 естафета "Посадка і збирання картоплі"

Перший учасник команди біжить, тримаючи у руці картоплину, до «городу» - обруча, який покладений перед кожною командою на відстані 9-10 метрів, «саджає» - кладе картоплю, повертається до команди, передає естафету. Наступний учасник біжить до «городу», «збирає врожай» - забирає картоплю і повертається до команди. Завдання по черзі виконує уся команда. Перемагає команда, яка першою збрала врожай.

2 естафета «Козацька кмітливість»

Учні поділяються парами, беруться за руки, відвівши їх у сторони. Між лобами треба покласти повітряну кульку. Пари рухаються приставним кроком до протилежного кінця залу, а потім назад до своєї команди. Естафету передають, поклавши кульку між лобами наступної пари. Виграє команда, яка першою закінчить рух.

3 естафета " Приготування кулешу»

Біля кожної команди - ємкість з водою, у першого учасника в руках ложка. Він набирає ложкою воду, несе до протилежного кінця залу, де стоїть пуста ємкість.

Виливає в неї воду з ложки, повертається до команди, передає ложку наступному.

Виграє команда, у якої більше води потрапило до пустої ємкості .

4 естафета «Як козаки через річку переправлялися»

Кожна команда отримує 1 гімнастичний обруч. Перший учасник стоїть «на другому березі річки» - на відстані 9-10 метрів навпроти своєї команди в середині обруча. За сигналом біжить до команди, накидує обруч на наступного учасника і вони разом «переправляються» - біжать до місця переправи, де перший учасник залишається, а другий вертається за наступним, і так далі , поки вся команда не переправиться на «другий берег річки». Виграє команда, яка виконала вправу скоріше за всіх.